

На крутозламі життя

Нарис

Взятися до написання цього нарису мене спонукав випадок... Готуючи статтю до університетської газети "Alma mater", приурочену 80-ій річниці з дня народження Євгена Гуцала, я блукав поглядом сторінками спогадів письменника щодо його навчання у Ніжинському педагогічному інституті імені М.В. Гоголя. Євген Пилипович із теплотою згадував про літературну студію вузу, якою керував Олександр Дмитрович Королевич, більш відомий у літературі як Лесь Гомін. Гуцало згадував студійські зібрання у 310 аудиторії старого корпусу, бурхливі обговорення творів студентів, палкі дискусії, які стосувалися не лише літератури, але й суспільного життя... Зрозуміло, що такі вільнодумні погляди безкарними у ті часи не могли лишитися. У 1957 році керівника студії, Олександра Королевича, за послаблення ідеологічної роботи зі студентами та пропаганду буржуазно-націоналістичних поглядів, було звільнено з роботи і позбавлено житла у Ніжині. Це був важкий психологічний і фізичний удар для педагога. Королевич виїздить на батьківщину, до Черкас, і через кілька місяців там помирає. Не витримало серце...

До студентів же були застосовані засоби ідеологічного перевиховання. Студією вузу став керувати доцент кафедри української літератури, кандидат філологічних наук Андрій Костянтинович Косінов. За спогадами Гуцала: «людина малоініціативна, обережна і навіть трохи апатична... Дискусії на студії стали обережнішими, більше уваги приділялося роботі над мовою творів молодих письменників».

Коли Гуцало навчався на останньому курсі інституту, літературну студію очолив випускник Ленінградської аспірантури, згодом доцент кафедри зарубіжної літератури Дмитро Сергійович Наливайко, нині лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка, академік, доктор філологічних наук. Людина глибоких демократичних переконань, патріотично налаштована, з енциклопедичним знаннями, він вніс у роботу літературної студії, за влучним висловом Леоніда Горлача, «свіжий подих правди». Розповідь про щире дружбу молодого науковця та майбутнього письменника варта окремого наукового дослідження. Гуцало був вірний цій дружбі до останньої хвилини життя. Береже пам'ять про товариша і Дмитро Сергійович.

Смаки і уподобання - речі глибоко індивідуальні. Люди можуть подобатись і не подобатись. Та й не обов'язково, щоб тебе любили абсолютно всі... І Косінов, і Наливайко спілкувалися з Гуцалом трохи більше року (мається на увазі час керівництва студією), але чому таке різне ставлення? І не лише у Гуцала...

Членами літературної студії того часу було багато нині знаних письменників: Володимир Мордань, Анатолій Давидов, Віктор Вовк, Леонід Горlach, Віктор Абузяров. Та всі вони обходили у своїх спогадах Косінова. Та й Гуцало згадав його побіжно...

Саме це і заінтригувало мене... Відчувалося, що за цим крилася якась таємниця. Так хто ж ти, доценте Косінов?! І я розпочав пошук...

На столі переді мною «Особова справа доцента кафедри української літератури Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В.Гоголя Косінова Андрія Костянтиновича. Розпочата 27 серпня 1949 року. Закінчена 30 серпня 1958 року». На обкладинці чорнилом зроблено припис: «Постоянного хранения», а далі тим же почерком, але вже українською: «На 56 аркушах».

Трохи хвилююсь, адже за хвилину доведеться долучитися до чиєїсь долі...

Є щось містичного у тому, коли ти блукаєш сторінками біографії чужого життя, ти немов би проживаєш його сам, принаймі приміряєш його на себе. За кожним рядком якась подія, якийсь поворот долі, якесь нове випробування..., і ти сам себе запитуєш: «чи вчинив б я так?», зачасту так і не знаходиш відповіді.

Я блукаю сторінками автобіографії Андрія Костянтиновича Косінова. Написана вона власноручно, синім чорнилом з авторучки (небувала розкіш у ті часи), як правило усі писали фіолетовим чорнилом, звичайною ручкою з пером. За вікном серпень 1949-го... Почерк стрімкий, некаліграфічний, але писано грамотно, без помилок і виправлень, без описок, так пишуть люди, які звикли багато писати, працювати з діловими паперами... «Що скажеш?» - звертаюсь до свого колеги-психолога. «Судячи з почерку, людина – енергійна, цілеспрямована, в певній мірі імпульсивна. Поглянь, як він пише аббревіатури чи скорочення? Кострубато, під нахилом..., а потім знову повертається до рівенького рядка. За типом характеру – стійкий сангвінік. Володіє собою і власними емоціями. За манерою викладу думок на письмі, людина логічна, послідовна. Ти помітив, що він практично не послуговується безособовими та неповними реченнями? Любить завершеність у всьому. Певно, досвідчений апаратник, вміє працювати з документами...». Ось такий психологічний портрет і жодного натяку на апатичність.

Так про що повідав персонаж мого дослідження у своєму життєписі: Косінов Андрій Костянтинович народився у 1902 році в селі Гахово Курської області в родині селянина – бідняка. Росіянин. Батько, Костянтин Олексієвич, до революції 1917 року мав 2 десятини землі на 8 осіб родини. Після революції йому наділили аж 7 гектарів. У 1930 році родина Косінових добровільно

вступила в колгосп. Батьки виховали трьох синів і трьох дочок. У 1915 році, після закінчення початкової школи, Андрій Косінов розпочав свою трудову діяльність. Був і пастухом, і наймитом у панській економії... У 1919 році став членом робітничої профспілки, а в 1923 році вступив до лав ВЛКСМ і став керівником першої комсомольської організації у рідному селі.

Весною 1924 року за комсомольською мобілізацією Андрій Косінов вступив до лав РСЧА, у війська ОДПУ, і був направлений червоноармійцем на польський кордон. У вересні 1924 року керівництво прикордонного загону відрядило його до Харківської прикордонної школи ОДПУ середнього комскладу. У військовій школі Косінов був прийнятий кандидатом у члени ВКП(б). У червні 1925 року, по закінченню навчання у школі прикордонників, отримавши звання «помначзастави» (на зразок сучасного лейтенанта), Андрій Костянтинович відбув у Кам'янець-Подільський прикордонний загін для проходження служби. До серпня 1926 року він охороняв кордон. Військова кар'єра вдавалася: спочатку був помічником начальника застави, а за пів року вже очолив її. Виявив чудові організаторські здібності, виняткову дисциплінованість. Ці якості відмітили..., такі люди потрібні партії. У серпні 1926 року відповідно до наказу № 809 начальник застави Косінов А.К. був звільнений в запас і за рекомендацією ДПУ УРСР був відраджений до Харківської об'єднаної Радпартшколи імені Артема. Саме тут, у партшколі, 16 березня 1927 року, Косінов був прийнятий до лав ВКП(б). Розпочався новий етап у житті 25-річного юнака, крокування партійними сходами ...

1 вересня 1928 року, після закінчення Радпартшколи, Андрій Косінов направлений на роботу до Люботинського районного партійного комітету на посаду завідуючого Агітпропу (попередника відділу пропаганди та агітації) на якій і пропрацював до серпня 1929 року. Згодом, за рішенням Харківського окружного комітету партії, його переводять на ту ж посаду у місто Лозова, де він працює до осені 1930 року. Молодий партієць позитивно характеризується за місцем роботи, відзначається його активна життєва позиція, велика працездатність. І його допускають до самостійної партійної роботи, призначивши на посаду секретаря партколективу Пархомівського цукрокомбінату Краснокутського району Харківської області. Сходження на партійний Олімп продовжувалось...

Восени 1931 року ЦК КП(б) України відраджає Косінова на навчання в Інститут підготовки кадрів при ВУЦВК (Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет). Навчаючись у Харкові Андрій Костянтинович виявив себе як дисциплінований слухач, сумлінний і встигаючий студент, про що свідчать відповідні характеристики. А далі стався випадок, який трагічно вплинув на долю молодого партійця. Ось як він описує його у своїй автобіографії: « Навчаючись в інституті в наслідок трагічного випадку на залізниці я втратив обидві ноги, пролежав півтора роки у лікарні, а потім

продовжив навчання»[1,8]. Уявляєте яка сила волі?! Інший би зламався... Медична комісія визнає його інвалідом II групи, непрацездатним, а він став на протези і повернувся до активного життя. У 1934 році А.Косінов завершує навчання у Харкові і успішно складає іспити до аспірантури літературного відділу Інституту Червоної Професури в місті Києві.

Навчався сумлінно і старанно. Ось як його характеризує відомий науковець, заслужений діяч науки, академік Олександр Іванович Білецький: « Я знаю товариша Косінова Андрія Костянтиновича, як свого слухача з Інституту Червоної Професури протягом 1934 – 1937 років / до закінчення ним Інституту/, і він створював враження чесного комуніста, відданого справі соціалістичного будівництва та готового боротися з усіма ворогами радянського народу. Це враження лишалося у мене і на початку 1937-1938 року перед тим, як товариш А.К. Косінов надовго зник із мого поля зору» [1,12].

У липні 1937 року Андрій Костянтинович закінчив літературне відділення Інституту Червоної Професури і за рекомендацією парткому був направлений на посаду редактора «Партвидаву» ЦК КП(б)У. На цій посаді він пропрацював до листопада 1937 року. Одночасно став працювати старшим науковим співробітником Інституту літератури Академії наук УРСР, очолюючи там відділ Шевченкознавства. Молодий амбітний науковець, професійно освічений, сумлінний у виконанні доручень, ідеологічно свідомий Андрій Косінов привернув увагу керівників найвищого ешелону влади тогочасної України. Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 25 жовтня 1937 року він був призначений помічником Першого секретаря ЦК КП(б) України. Це була його особиста перемога. Партійний Олімп було подолано!

Щоб оповісти подальші етапи багато у чому трагічної долі Андрія Косінова нам коротко необхідно зупинитися на постаті його шефа - Станіслава Косіора.

Станіслав Вікентійович Косіор за національністю поляк. Народився 18 листопада 1889 року в містечку Венгров, Седлецької губернії, Царство Польське, Російської імперії (нині – Польща). У 1907 році вступив до лав РСДРП(б), учасник більшовицького руху в Донбасі і на Дону. Був одним з організаторів КП(б) України. У 1919 – 1938 роках – займав керівні посади в партійних органах України. З 1928 до 1938 року – Генеральний (з 1934 року - перший) секретар ЦК КП(б) У.

Косіор – безпосередній організатор політики фізичного і духовного геноциду українського народу, що виявився в ліквідації «українізації» і проведенні русифікації, організації штучного голодомору 1932 - 1933 років в Україні, розгортанні антиукраїнського терору, фабрикуванні численних політичних процесів та масовому винищенні національної інтелігенції. Саме за часів Косіора і не без його особистої участі було піддано репресіям або доведено до самогубства цілу плеяду націонал-комуністичних діячів - Миколу

Хвильового, Миколу Скрипника та ще сотні письменників, діячів науки, культури.

Виступаючи на XVII з'їзді партії в Москві, звітуючи особисто Йосипу Сталіну, керівник українських комуністів заявив : « націоналістичний ухил у Комуністичній партії України... грав виняткову роль у спричиненні та поглибленні кризи в сільському господарстві»[2]. Чи не лицемірство?! Це – свідоме покривання злочину здійсненого над українським народом за особистою вказівкою Сталіна. У липні 1932 року на III Всеукраїнській конференції КП(б)У, добре знаючи незадовільне становище з забезпеченням населення хлібом, Косіор активно підтримав вимогу Лазаря Кагановича повністю виконати значно завищені плани хлібоздачі в Україні. Ані поляк, ані єврей не переймалися долею мільйонів українців..., вони не любили український народ, їм була важливою прихильність кремлівського вождя.

А вождь чудово розумів, що за скоєні злочини доведеться нести відповідальність перед історією та народом. Щоб позбавитись прямих доказів злочину він наказав знищувати безпосередніх виконавців. Ось таке «подвійне коло» кривавого терору. На початку 1938 року Станіслава Косіора перевели до Москви на посаду заступника голови РНК, однак без конкретних обов'язків. 3 травня 1938р. Косіор був позбавлений усіх партійних посад та нагород і заарештований. Йому пред'явили звинувачення у приналежності до так званої «Польської військової організації». 29 лютого 1939 року він був засуджений до розстрілу. Вирок було виконано в той же день В.М. Блохіним. Реабілітований Військовою колегією Верховного суду СРСР 14 березня 1956 року, 22 березня цього ж року Комісією партійного контролю при ЦК КПРС реабілітований у партійному відношенні.

Та є ще суд людський і Божий. Катові – смерть і забуття... У 2008 році, не чикаючи рішення Київради, кияни самостійно знесли пам'ятник Косіору на Лук'янівці. 13 січня 2010 року Апеляційний суд міста Києва, здійснивши попередній розгляд кримінальної справи №1-33/2010, порушеної Службою безпеки України за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932-1933 роках за ознаками злочину, передбаченого ч.1 ст. 442 КК України, відносно генерального секретаря ЦК ВКП(б) Йосипа Сталіна (Джугашвілі), ..., генерального секретаря ЦК КП(б)У Станіслава Косіора..., визнав їх винними у злочинах, але постановив закрити кримінальну справу у зв'язку зі смертю обвинувачених. Ось така кривава сторінка нашої історії...

А що ж герой моєї оповіді, Андрій Косінов? Та партійна система, яка його рухала кар'єрними сходами, почала й знищувати ... 5червня 1938 року, майже одразу після арешту в Москві Косіора, Косінова звільняють з усіх посад, позбавляють партійного квитка. У «Особистому листку по обліку кадрів» він власноруч записав: « 05.06.1938 – 01.02. 1941 р. - не працював» [1,4]. Насправді все було не так...

5 липня 1938 року Андрій Косінов був арештований працівниками НКВС у Києві. Півтора роки просидів у слідчій в'язниці НКВС УРСР. Під тортурами зламався фізично... Спочатку вибивали свідчення на Косіора, після його страти, на інших членів ЦК. Спробували інкримінувати причетність до військової організації. Та який із інваліда вояка? Усе заперечував. До суду справу не довели, певно не хотіли розголосу, адже з деякими листами та розпорядженнями з Кремля Косінов був ознайомлений за своїми виробничими обов'язками. Звільнили... і в адміністративному порядку вислали на 5 років до міста Актюбінська без права листування. Термін заслання мав закінчитися 5 червня 1943 року. Ніхто тоді і гадки не мав про близьку війну. Сім'я – дружина і семирічний син – була відправлена в м. Люботин на Харківщину, там жили батьки дружини.

У автобіографії Косінов писав: «У Актюбінську за станом здоров'я я не міг працювати цілий рік (певно відходив від в'язниці –*О.З.*), а згодом став працювати начальником планового відділу Управління автотранспорту облвиконкому. На цій посаді я пропрацював до літа 1944 року»[1,9].

Згадуючи роки спільної праці в місті Актюбінську голова Робітничого комітету Актюбінського Облавтоуправління інженер І.Є. Каневський писав: «Знаю товариша Косінова А.К. по спільній роботі з вересня 1941 до травня 1944 року. Тов. Косінов А.К. працюючи тоді в Облавтоуправлінні і користуючись великою повагою у керівництва допомагав багатьом евакуйованим у працевлаштуванні, у вирішенні житлових та побутових проблем. У важкі для нашої Батьківщини дні тов. Косінов був налаштований бадьоро, підтримував віру у перемогу в інших співробітників... Навіть коли, виконуючи доручення, він розтирав до крові протезами ноги і отримувал лікарняний, то працював вдома, приймаючи у себе на квартирі підлеглих і даючи їм необхідні розпорядження»[1,16]. Усі ці виробничі характеристики Косінов збирав з єдиною метою - поновитися у партії.

Влітку 1944 року Андрій Костянтинович повертається на Україну і рік працює старшим економістом Первухінського цукрокомбінату на Харківщині, поблизу Люботина де мешкала його родина. Його не полишала мрія – повернутися до викладацької роботи. Клопотав, допомагали друзі ще з довоєнних часів, їх лишилося небагато... Гнітила думка про те, що йому не довіряють.

Зрештою, 18 серпня 1945 року, за наказом Наркомосвіти УРСР Косінова призначають старшим викладачем кафедри російської літератури Черкаського педінституту. Мотиви цілком зрозумілі: закінчилась кривава війна, багато викладачів та вчителів не повернулися з фронтів Великої Вітчизняної, існувала реальна потреба у підготовці учительських кадрів. Андрій Костянтинович цілком поринає у роботу: необхідно закінчити роботу над дисертаційним дослідженням, розробити лекційні курси, підготувати плани практичних

заняць... Проте «пильне око НКВС не дримає», ярлик «ворога народу» ніхто не збирається знімати. Щоб його допустили до роботи у вузі було необхідно зібрати цілий ворох позитивних характеристик із попередніх місць роботи. Він їх отримує від колег з якими навчався у Інституті Червоної Професури: старшого наукового співробітника Інституту мовознавства АН УРСР М. Бойка, вченого секретаря Інституту економіки АН УРСР М.Середенка, лектора Головного Політичного Управління РСЧА підполковника І. Баглакова. Друзі вірили, не піддавали сумніву його людські та професійні якості. Вже на початку 1947 року А. Косінов завершує роботу над дисертаційним дослідженням «Естетичні погляди М.О.Некрасова» і 12 березня 1947 року, в Інституті літератури АН УРСР, успішно захищає її. Проте хвилювання не полишало вченого: «Яке рішення прийме Вища Атестаційна Комісія у Москві? Адже його не поновлено у партії. Для них він чужий...». Проте хвилювання виявилися марними. 24 січня 1948 року із Москви надійшов диплом кандидата наук серії МФЛ за №00143 у якому повідомлялося, що Косінову Андрію Костянтинівичу присуджено науковий ступінь кандидата філологічних наук.

Сьогодні достеменно невідомо, чому Косінов із родиною залишив Черкаси... Припускаємо дві версії: перша – не склалися стосунки із керівництвом вузу (характеристика директора Черкаського педінституту М. Кобиляцького скупа і лаконічна: «Доручені предмети читав на достатньому теоретичному рівні і користувався повагою студентів. Звільнений за особистою заявою»[1,17]); друга - побутова, у 1946 році в родині народився другий син, дружина не працювала, до того ж у новому вузі пропонували посаду завідувача кафедрою. Особисто я схиляюся до другої.

Якби там не було, але новий навчальний рік Андрій Костянтинівич розпочав на посаді т.в.о. завідувача кафедри літератури Старобільського учительського інституту Ворошиловградської області. Прийнятий на роботу 29 вересня 1948 року. Життя потроху налагоджувалося. Завершувався навчальний рік протягом якого на роботу Косінова А.К. з боку керівництва закладу не було жодних нарікань, жодних зауваг... Та 15 серпня 1949 року директор інституту Федір Гужва видав наказ: звільнити старшого викладача Косінова А.К. в зв'язку з відсутністю вакансій за фахом. Овва, навіщо ж було запрошувати? Чи знову втрутилося «всевидюще око»? Косінов їде до Міністерства освіти УРСР.

Я тримаю у руках пожовклий від часу і затертий від років НАКАЗ за №789/к заступника Міністра освіти УРСР тов. Гуленка І.С. від 27.08.1949 року в якому повідомляється: *«На зміну наказу по Старобільському учительському інституту за №159 від 15.08. 1949 року про звільнення т.Косінова А.К. з роботи з 27.08.1949 року наказую:*

Виконуючого обов'язки завідувача кафедрою літератури, кандидата філологічних наук тов. Косінова А.К. з 27.08. 1949 року перевести з Старобільського учительського інституту на роботу до Ніжинського

педагогічного інституту на посаду старшого викладача української літератури, з виплатою йому підйомних.

Заступник Міністра освіти УРСР

І. Гуленко

Так розпочалася ніжинська Одиссея Андрія Косінова... Я уважно вчитуюсь у «Особистий листок з обліку кадрів» власноруч заповнений Андрієм Костянтиновичем 30 серпня 1949 року. Він скоріше нагадує протокол допиту... Окрім традиційних біографічних даних та зазначення трудової діяльності, необхідно дати відповідь на такі запитання: партстаж, термін перебування в ЛКСМУ. Чи був членом інших партій? Чи були сумніви в проведенні лінії партії і чи брав участь у операціях (яких, коли)? Чи брав участь у революційному русі, чи піддавався репресіям? Чи приймав участь у партизанському русі і підпільній роботі? Чи брав участь в боях в часи громадянської чи Вітчизняної воєн (коли і в якості кого)? Чи був у полоні (як потрапив і яким чином звільнився)? Чи служив у військах та установах білого уряду (зазначити посаду)? Чи перебував на територіях тимчасово окупованих німцями? Зупинився... Читати не вистачило снаги. А ще попереду 30 запитань! Добігаючи поглядом сторінку зачепився за цікаву інформацію... Знання іноземних мов, а поряд дві колонки: погано і добре. Отож, роботодавців більше цікавило, яку ти мову знаєш погано? У А. Косінова погані знання були з англійської, а добрі – з німецької, російської та української мов.

Разом із Косіновим до Ніжина переїздить і родина: дружина, обидва сини і старенька мати. Їм виділяють житло в інститутському будинку за адресою: вул. Комунарська, буд. 2, 8 корпус, 1 поверх (нині це приміщення факультету культури та мистецтв, 8 корпус). Зліва дві сонячні кімнати на першому поверсі..., а справа на цьому ж поверсі поселилася молоденька випускниця Київського педагогічного інституту, а нині досвідчений педагог – наставник, кандидат педагогічних наук, у недалекому минулому - доцент кафедри педагогіки, заслужений працівник Ніжинської вищої школи Тамара Дмитрівна Пінчук. Саме вона багато розповіла мені про ніжинський період життя Андрія Костянтиновича Косінова.

До моїх рук потрапляє наказ за № 246 від 5 вересня 1949 року про зарахування на посаду старшого викладача кафедри української літератури Косінова А.К. зі ставкою 2800 карбованців на місяць. Наказ підписаний директором інституту Д.І. Кузнецовим.

З перших днів роботи у Ніжинському державному педагогічному інституті Андрію Костянтиновичу довелося долати труднощі, як фізичні (нестерпно важко було на протезах підніматися на 2-3 поверхи старого корпусу, де навчався філфак), так і моральні (з перших днів роботи не склалися стосунки із деканом факультету, завідувачем кафедри української літератури Олександром Біланом, який вбачав у Косінові конкурента, що міг завадити кар'єрному

зростанню: адже Білан на той час обіймав аж дві адміністративні посади). Нагадувало про себе і «всевидюче око»...

Косінов зважено ставився до факультетських інтриг. Намагався ігнорувати..., проте і не мовчав, давав відсіч. У листопаді 1949 року до інституту надійшов витяг із протоколу засідання Вищої атестаційної комісії при Міністерстві вищої освіти СРСР за №21 від 12.11.1949р. у якому повідомлялося, що Косінову Андрію Костянтиновичу присвоєно вчене звання доцента по кафедрі «літератури» (документи до Москви на затвердження Андрій Костянтинович надсилав ще працюючи у Старобільському вчительському інституті). Наказ про переведення Косінова на посаду доцента викликав у Білана нову хвилю агресії. У виробничій характеристиці датованій 25 квітня 1950 року він пише : «... читає навчальні дисципліни в цілому задовільно, але в окремих його лекціях з курсу української літератури ХІХ століття були допущені суттєві помилки і неточності (питання про дві течії романтизму в українській літературі 30-40-х років). При проведенні спецсемінару з української літератури тов. Косінов не виявив достатньої вимогливості до студентів , не змушував їх готуватися до занять, а тому семінарські заняття не завжди проходили на належному ідейно-теоретичному рівні»[1,22].

Така виробнича характеристика мала свої наслідки: за вікном уже була весна, а наказу про призначення Косінова на посаду доцента все не було. Він звертається із заявою до директора інституту Д. Кузнецова. І лише 23 травня 1950 року було видано наказ за №111 у якому зазначено, що тов. Косінова А.К. переведено на посаду доцента.

У кінці 40-х років ЦК КП(б)У видав низку постанов ідеологічного спрямування, серед них «Про перекручення і помилки у висвітленні української літератури», «Про журнал сатири і гумору «Перець», «Про журнал «Вітчизна» та ін. Ці партійні постанови почали втілюватись у життя, а це означало, що буде організована нова чергова компанія морально-політичного тиску на членів колективу інституту. Вишукувались у лекціях, поза аудиторній виховній роботі факти, які можна було використати проти конкретних працівників вузу.

У травні місяці 1950 року в Ніжинському педагогічному інституті працювала з перевіркою комісія Чернігівського обкому КП(б)У. Комісія дійшла висновку, що у вузі послаблено ідеологічну роботу. За наслідками перевірки були здійснені численні кадрові зміни. Зміщено з посади директора інституту, секретаря партбюро вузу, позбавлено посад практично всіх деканів, кількох завідувачів кафедр. У цей час за ідеологічні «пригрішення» були піддані критиці математик М. С. Кармінський, історики П.К. Сміян, М.І.Білан, філологи М.П.Сайко, П.В. Сладківська, біологи О.А.Каменєв, Є.М. Гасовський [3,295].

Новим директором інституту було призначено кандидата економічних наук, доцента А.Г. Приходька, секретарем партбюро доц. П.Х.Білого, деканом філологічного факультету М.А. Лескевича. Олександр Андрієвич Білан

залишився працювати на посаді завідувача кафедри української літератури. Він практично щотижня відвідував лекції та практичні заняття доцента А. Косінова. І наслідки не забарилися...

19 липня 1950 року на стіл директора інституту лягає доповідна записка, а точніше донос, від завідувача кафедри української літератури Білана О.А. Бридко навіть цитувати, але правда важливіша: «Тов. Косінов А.К. протягом усього 1949-1950 навчального року у своїй викладацькій роботі допускав методологічні і методичні помилки та перекручення. Ще в листопаді 1949р. на лекції про романтизм в українській літературі 30-40 років 19 століття, у присутності т.т. Васильківського і Полонського, тов. Косінов розглядав романтизм, як літературне явище одного потоку, без розмежування на активний і пасивний, на революційний і реакційний. Зігнорувавши висловлювання класиків марксизму-ленінізму і М. Горького про романтизм, т. Косінов заплутав це питання. Товариші Васильківський і Полонський дали негативну оцінку на цю лекцію»[1,26]. А на яку іншу реакцію можна було очікувати? Не могли шановні доценти у ті часи визнати, що Косінов правий! Визнати – це значить підтримати «теорію єдиного потоку» Пантелеймона Куліша, а це вже «націоналізм»... Час довів правильність слів лектора.

Але читаємо далі... «У лекції про життя й творчість Євгена Гребінки тов. Косінов допустив ряд помилок і перекручень. Ці помилки свідчать, що викладач недостатньо знає фактичний матеріал, плутано викладав біографію письменника, безсистемно, стилістично неграмотно подавав аналіз його творів. (Стенограма лекції і протокол її обговорення прикладається». Так, так, не «додається», а саме улесливо «прикладається»... Так що ж такого ворожого повідомив лектор студентам про Є. Гребінку? Що той був дворянином? То так воно і є. Що не писав революційних віршів? І це правда! Що романс «Очі чорні» не «кабацька пісенька», а чудовий зразок інтимної лірики? Так, це доведено часом..

На п'яти сторінках формату А4 вилито велику калюжу бруду, писаного чорними чорнилами, із описками, помарками, виправленнями... Чорнило навіть не вигоріло від часу, стільки у ньому яду... І все задля чого? Зараз дізнаємося: «Рецензії на **окремі** лекції тов. Косінова обговорювалися на засіданні кафедри, відкритих зборах партійної організації факультету та виробничих нарадах. Частина відмічених недоліків Косінов обіцяв виправити, а від частини відмовлявся і заявляв, «що це вигадки рецензентів». На такі рецензії тов. Косінов писав «відповіді». Зразки їх при цьому прикладені.»[1,27]. Жаль що відповіді не дійшли до сьогодні. Знищили..., певно, багато було у них правди небезпечної для тих часів. Або вже знищили пізніше, щоб довести свою вірність демократичним поглядам... І задля чого усе це? Відповідь знаходимо тут же, у доповідній: «В зв'язку з усім вищезазначеним, а також і зважаючи на те, що у наступному році для всіх членів кафедри теперішнього складу не буде

повного академічного навантаження, вважаю доцільним не залишати т. Косінова в складі кафедри української літератури». Так от в чім справа... Виявляється, що усі чесноти зводяться до вирішення суто грошового питання! Менше навантаження, менша заробітна плата... А я й справді повірив, що людина хвилюється за якісне виховання молодого покоління!

Доповідна записка надійшла до директора буквально в останні дні перебування на цій посаді Д.І. Кузнецова. Добре знаючи стосунки своїх колег він своїм розлогим розчерком наклав резолюцію: «В справу доцента Косінова. 26.07.1950». Загроза звільнення на певний час відступила.

Почалися викладацькі будні: лекції, підготовка до семінарських занять, виступи на наукових конференціях. У його характеристиці підписаній 16 грудня 1953 року директором інституту А.Приходьком та секретарем партбюро П.Білим зазначено: «Лекції з української літератури XIX ст. в останній час доцент Косінов читає задовільно, виявляє потрібну вимогливість до знань студентів»[1,39].

Проте ще один факт зацікавив мене. У «Особовій справі доцента А. Косінова» наявні два Листи з обліку кадрів, дві автобіографії. Перші примірники ,зрозуміло, він заповнював при вступі на роботу – 30 серпня 1949 року; другі - 29 грудня 1952 року. Інформація у першому примірнику більш розлога, детальна, у другому – більш скупіша, але систематизована, проте роки і дати життя співпадають. Певно, проводилася якась перевірка, щось перепроверяли. Але що? Ніяких подій у вузі у цей час не відбувалося. Запитання лишається без відповіді.

14 грудня 1954 року доцент А. Косінов звертається до директора інституту із заявою такого змісту: «Протягом останніх років я працюю над докторською дисертацією на тему: «Попередники естетики соціалістичного реалізму». Мною опрацьована велика кількість матеріалів за обраною темою і більша половина дисертації у чернетці уже написана. Проте, виконуючи навчальне навантаження, важко хворіючи шлунком, я не в змозі в найближчі роки завершити свою роботу. Виходячи з цього прошу Вас відрядити мене на два роки в докторантуру з прикріпленням до Інституту Світової літератури імені О.М. Горького»[1,41]. Заява лишилася без відповіді.

Андрій Костянтинович не полишає надію поновитися в лавах КПРС. Він активно включається в громадську роботу: стає агітатором, у 1955році очолює літстудію, виступає з лекціями перед мешканцями міста Ніжина. 15 жовтня 1955року на ім'я секретаря парторганізації пединституту В.І. Власенка надходить лист з Партійної комісії при ЦК КП України, реєстраційний №1783/5720. На фірмовому бланку лаконічний текст: «У зв'язку з розглядом заяви Косінова Андрія Костянтиновича про поновлення в партії, просимо надіслати на нього характеристику. Член Партійної Комісії при ЦК КП України Ситник.»[1,45].

У «Особовій справі доцента Косінова А.К.» зберігається чернетка рукописної характеристики, яку написав секретар парторганізації вузу В.І. Власенко. У ній відзначено, що доцент Косінов А.К. зі своєю роботою справляється. Методологічних помилок у практичній роботі не мав. Постійно працює над підвищенням свого ідейно-теоретичного рівня. Розпочав роботу над докторською дисертацією. Оригінал характеристики було надіслано до ЦК КПУ 28 жовтня 1955 року. У йому було додано, що за час перебування у інституті аморальних вчинків А.Косіновим здійснено не було. Підписав цю цілком позитивну характеристику в. о. директора Ніжинського педінституту доц. О.А. Білан (о, диво!) та секретар партбюро В.І. Власенко. На початку 1956 року Косінова А.К. було поновлено в лавах КПРС.

Повертаючись до спогадів Євгена Гуцала, щодо малоактивності А. Косінова під час проведення засідань літстудії, можна усе пояснити. Йшла перевірка на лояльність... Працювала парткомісія. Органи державної безпеки у кожній студентській групі мали своїх інформаторів, які свідчили і на викладачів, і на студентів. Так було у 1938, коли літстудієць П. Артеменко написав донос на керівника студії М.П. Сайка; так було і у 50-х, коли свідчили проти О.Королевича, М. Чубача; так було і у 60-х, коли фабрикувалися справи на І.Чаплю, Л.Коцюбу, Г.Аврахова, Д.Наливайка; так було і у 70-х, коли під «опіку» потрапили П.Сердюк, В.Крутиус, літстудієць Сашко Самійленко... «Люди в цивільному» були частими відвідувачами літературних зібрань, адже на студію приходили не лише ті хто пише, а й просто поціновувачі літератури. Сторонніх завжди розпізнавали, гірше було зі своїми...

Але повернемося до нашого героя... Зрушилось з місця питання щодо направлення А.Косінова до докторантури. Директор інституту, кандидат філософських наук, доцент Марко Іванович Повод у вузі був людиною не новою, почав працювати ще у 1935 році. Фронтвик, орденоносець, людина глибоких демократичних переконань, він добре розумівся на людях. У характеристиці виданій Косінову 19 червня 1956 року написано: «Тов. Косінов А.П. дисциплінований, сумлінний в ставленні до праці, морально витриманий. З боку викладачів і студентів користується повагою. Активно займається питаннями теорії літератури. Написана частина докторської дисертації (близько 200 стор. машинопису) свідчить про схильність тов. Косінова А.К. до самостійного творчого мислення. Тов. Косінов А.К., про що свідчить його навчальна робота, володіє достатньо широкими знаннями в галузі літератури.

Усе це дає підстави вважати, що тов. Косінов А.К. заслуговує бути рекомендованим для прикріплення в докторантуру Інституту світової літератури ім. Горького Академії наук СРСР.

Директор Ніжинського педінституту
Секретар партбюро

Повод М.І.
Власенко В.І. [1,42].

Зміст останньої характеристики вселяв надію. Невже й справді прийшла довгоочікувана «відлига»? Прийшла..., разом з радянськими танками в Будапешті.

Події, що відбувалися в інституті протягом 1957-1958 років, були для мене утаємничені. Шановна Тамара Дмитрівна Пінчук говорить про те, що десь саме у цей період у вузі відбулося декілька закритих партійних зборів. Про що там говорилося вона не знає, оскільки не була членом партії..., а комуністи суворо дотримувалися партійної дисципліни, давалося взнаки сталінське загартування. Інші ж просто боялися... Пригадала, що окрім А. Косінова, мав клопіт ще доцент Г.Васильківський, який навіть листа писав до О.Фадєєва, той був членом ЦК КПРС... Відповідь з Москви надійшла, бо обмежились доганою.

Беру на себе сміливість припустити, що лист таки був. Згодом це підтвердиться... Саме ці події змусили Андрія Костянтиновича відмовитись від такої довгоочікуваної докторантури і подати заяву в конкурсну комісію вузу для заміщення посади доцента кафедри української літератури. Заява, як і годиться, подана на ім'я директора Ніжинського педінституту ім. М.В. Гоголя 27 травня 1958 року. Косінов писав: «Прошу допустити мене до участі в конкурсі на заміщення посади доцента кафедри української літератури Ніжинського педінституту. Всі документи, що вимагаються згідно інструкції про конкурси, знаходяться в учбовій частині. Список наукових робіт додається»[1, 51]. До заяви, писаній на звичайному листочку із зошита в лінійку, додано такий же, на якому вміщено список наукових праць. Наведу його повністю із збереженням авторської пунктуації: 1. «Листи В.І Леніна до О.М. Горького», журнальна стаття, надрукована в журналі «Більшовик України» №6, за 1937 рік. 2. Рецензія на «Русско-украинский словарь» вид.1937 р., підвальна стаття, надрукована в газеті «Комуніст» за січень 1937 року. 3. «Волнующая книга», підвальна стаття, рецензія на роман О.Десняка «Десну перейшли батальйони», надрукована в газеті «Советская Украина» за січень 1937р. 4. «Эстетические взгляды Н.А. Некрасова», кандидатська дисертація, що була захищена 12.03.1947 року. «Оце і все?», - здивуєтесь ви... А де друкуватися виключеній з партії людині? Який редактор візьме на себе таку відповідальність?

Характеристика Косінова А.К. видана для участі в конкурсі підписана особисто директором інституту М.І. Поводом і датована 14 червня 1958 року. Уважно вчитайтеся в оцей документ: «... З своїми обов'язками викладача в основному справлявся. За серйозні помилки, які свідчили про недостатньо глибокі знання фактичного матеріалу, критикувався на засіданні кафедри, партійному бюро і партійних зборах. Косінов А.К. приймав участь у громадському житті інституту, але до виконання окремих доручень ставився

недобросовісно. Літературна студія, якою він керував, майже припинила своє існування (допомогли таки студенти – О.З.).

За час свого перебування в інституті доцент Косінов А.К. не дав ніякої наукової продукції. (Аякже 200 машинописних сторінок докторської дисертації? Про них забули? А далі, як вирок...- О.З.)

Доц. Косінов А. К., як людина, своїми діловими і моральними якостями не відповідає вимогам вихователя, викладача і наукового співробітника вищої школи. (Звідки такі висновки, адже ця людина ще рік тому давала зовсім іншу характеристику?- О.З.). **За наклепницьку заяву в ЦК КПУ тов. Косінов зборами парторганізації інституту виключений з рядів КПРС (виділення наше)»** [1,52].

Отож, лист до ЦК КПУ таки був! Дозволю собі припустити, що викликаний він був тими репресіями, які чинилися радянським та прорадянським угорським урядом після придушення радянськими військами повстання у жовтні-листопаді 1956 року в Будапешті. За офіційними даними протягом 1957-1958 років за вироками військового суду було страчено 350 осіб. Близько 26 тисяч людей зазнали судового переслідування, з них 13 тисяч було засуджено до різних термінів ув'язнення [4]. Це викликало великий політичний резонанс серед демократично налаштованих людей світу, у тому числі і у Радянському Союзі.

Виключений із лав КПРС доцент Косінов А.К. не мав жодного шансу перемогти у конкурсі і залишитись у вузі. Все уже було вирішено у високих партійних кабінетах. Зарано люди повірили у «відлигу»... Проте на політичній складовій увагу не акцентували (не той час), юридично все виглядало аргументовано. Хочу ознайомити вас із випискою з наказу за №119 директора Ніжинського державного педагогічного інституту від 14 липня 1958 року: « На підставі рішення Ради інституту від 30.06.1958 року затверджую наслідки конкурсу по кафедрах української літератури та педагогіки.

п.7. Доцента кафедри української літератури Косінова Андрія Костянтиновича звільнити з роботи в інституті з 22 серпня 1958 року в зв'язку з закінченням терміну роботи, встановленим законодавством про конкурси»[154]

Він ще боровся, шукав правди, звертався до Міністерства освіти УРСР. 15 липня 1958 року йому було видано характеристику попереднього змісту тільки вже за двома підписами: директора інституту Повода М.І. та секретаря партбюро Власенка В.І. - « не відповідає вимогам вихователя, викладача і наукового співробітника вищої школи».

29 серпня 1958 року на ім'я директора педінституту надійшла урядова телеграма від Міністерства освіти УРСР такого змісту: «Доцента Косінова звільніть з 30 серпня. Зарплату виплатіть 30 серпня включно». Отож виборів він собі лише 8 робочих днів, які провів у міністерських кабінетах у пошуках правди. Розпорядження Міністерства освіти було виконане, про що свідчить

відповідний наказ по інституту за №153 від 30.08.1958 року. Як і у випадку із О.Д. Королевичем Косінову поставили вимогу негайно звільнити житло...

« Вони виїхали на початку вересня, - згадує Тамара Дмитрівна. – Куди? Вже не пам'ятаю... Здається, кудись на Харківщину. А може й ні... Не пам'ятаю».

Отак і завершується моя оповідь про людину, якій доля дарувала високі злети і болісні падіння. Завершується не завершеною... Як склалася подальша доля доцента Косінова? Де знайшов свій спочинок? Адже були сини, то є й онуки. Відгукніться...

*Олександр Забарний – декан філологічного факультету
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.*

Література:

1. Архів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, оп. 2-а, спр.1067, арк.56. Особова справа Косінова А.К.
2. Роберт Конквест. Жнива скорботи (<http://zhnyva33.narod.ru/part3.html>)
3. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя; ТОВ «Аспект-Поліграф», 2005. -420с.
4. Угорська революція 1956 року (<http://uk.wikipedia.org>)